

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΣΥΝΤΑΚΤΑΙ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Κ. Ι. Δ. (ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ) Π. Ι. Μ. (Π. Ι. ΜΥΡΑΤΣΙΩΤΗΣ)
Α. Α. (ΑΜΙΔΚΑΣ ΑΛΒ ΖΑΤΟΣ) Ι. Β. (ΙΕΖΕΚΙΗ ΒΕΛΑΝΙΔΙΩΤΗΣ)
Δ. Σ. Μ. (ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΙΜΟΥ ΜΠΑΛΑΝΟΣ) Γ. Π. (ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ)
Α. Ν. Δ. (ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ) Κ. Ι. Β. (Ι. Κ. ΒΟΓΙΑΤΣΙΔΗΣ)
Ε. Ι. Κ. (ΕΜΜΑΝ. Ι. ΚΑΡΠΑΘΙΟΣ)

Σύντησις τῶν τίτλων τῶν ἐν τῇ Βιβλιογραφίᾳ ἀναφερομένων περιοδικῶν: ΕΦ [«Ἐκκλησ. Φάρος», ΝΣ [«Νέα Σιών», Ἱεροσολύμων], ΓΠ [«Γρηγόριος Παλαμᾶς», Α [«Ἀνάπλασις», Μ [«Μαλεβός», Τ. Ι. [«Τρεῖς Ἱεράρχαι», Ι. Σ. [«Ἱερός Σύνδεσμος»].

ΚΡΙΤΙΚΗ

Κατάλογος τῶν ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ Βατοπεδίου ἀποκειμένων κωδικῶν ὑπὸ μητροπολίτου πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρονίου Εὐστρατιάδου καὶ γέροντος Ἀρκαδίου Ἱεροδιακόνου Βατοπεδίου. (Paris Librairie ancienne honoré Champion 1924 σ. 277).

Ὡς γνωστὸν οἱ μοναχοὶ τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Βατοπεδίου ἐν Ἀθῶνι δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τὸν μακαρίτην τὸν Λάμπρον νὰ συντάξῃ καὶ τῶν κωδικῶν τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς ταύτης κατάλογον, ἐπιτρέψαντες μόνον νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν βιβλιοθήκην καὶ νὰ ἐξετάσῃ, ἂν θέλῃ, κώδικας τινὰς αὐτῆς. Ὁ Λάμπρος ἐπωφεληθεὶς τῆς ἀδελείας ταύτης ἐκράτησεν ἐλάχιστά τινα σημειώματα, ὅσα ἐπέτρεπεν εἰς αὐτὸν τὸ περιορισμένον τοῦ χρόνου, ἅτινα μετὰ τὸν θάνατόν του συγκεντρωθέντα ἀπετέλεσαν τὸ ὑπ' ἀριθμὸν ΟΑ' κατάλοιπον, τὸ ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων 19 τετάρτου ἤτοι σελίδων τριάκοντα καὶ ὀκτώ. Τὰ σημειώματα ταῦτα ἐδημοσιεύθησαν ἤδη ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι (τόμ. 14 τεῦχος Δ' σ. 427—440). Κατὰ τὰ σημειώματα ταῦτα ὁ ἐν τῷ Βατοπεδίῳ κατάλογος περιέχει 634 κώδικας, εἰς οὓς πρέπει νὰ προστεθῶσι 401 κώδικες, περιέχοντες ἱερὰς ἀκολουθίας καὶ φέροντες ἰδίαν ἀρίθμησιν, καὶ 200, ὄντες ἐν τῷ κάτω ὁρόφῳ τοῦ πύργου, μὴ ἠριθμημένοι, περιέχοντες ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν. Κατὰ ταῦτα οἱ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Βατοπεδίου ὑπάρχοντες κώδικες ἀνέρχονται κατὰ τὸν Λάμπρον εἰς 1235. Ἐκ τῶν κωδικῶν τούτων περιγράφει προχείρως τινὰς, ἐλάχιστους, ὁ Λάμπρος ἐν τοῖς ἀνωτέρω μνημονηθεῖσι ση-

μισιώμασιν αὐτοῦ. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ἐν τῷ τοῦ Λαμπροῦ καταλόγῳ τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων, τῷ ἐν Κανταβρυγίᾳ τῆς Ἀγγλίας τυπωθέντι (τόμ. Α'—Β') δὲν περιελήφθησαν τὰ χειρόγραφα τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βατοπεδίου. Τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἀνέλαβον νὰ ἀναπληρώσωσιν ὁ γνωστὸς συγγραφεὺς καὶ δοκνος ἐρευνητῆς σεβ. μητροπολίτης πρ. Λεοντοπόλεως κ. Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης μετὰ τοῦ γέροντος Ἀρκαδίου ἱεροδιακόνου Βατοπεδινοῦ διὰ τοῦ προκειμένου πολυτίμου αὐτῶν ἔργου, τοῦ καταλόγου τῶν κωδίκων τῆς μονῆς Βατοπεδίου, δι' οὗ ἀναμφιβόλως ἐτίμησαν τὴν ἡμετέραν φιλολογίαν καὶ κατέστησαν γνωστοὺς πολυτίμους κώδικας τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς τοῦ Βατοπεδίου, τῆς περιλαμβανούσης χιλίους πεντακοσίους τριάκοντα καὶ ἕξ ἐν ὄλῳ κώδικας.

Ἡ μέθοδος ἣν ἠκολούθησαν οἱ συγγραφεῖς εἶνε ἡ ἀκόλουθος. Διήρσαν τὸν ὅλον κατάλογον εἰς τρία μέρη ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν ὁπίσμων (σ. 155—208) περιέλαβον τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀκολουθίας, ἐν τῷ τρίτῳ (σ. 279—239) τοὺς μουσικοὺς κώδικας καὶ ἐν τῷ πρώτῳ (σ. 1—154) πάντας τοὺς λοιπούς. Οὕτως ἐν τῷ πρώτῳ μέρει περιέλαβον 786 κώδικας (ἀρ. 1—786) ἐν τῷ δευτέρῳ 465 (ἀρ. 787—1251) καὶ ἐν τῷ τρίτῳ 285 (ἀρ. 1252—1536). Ἐν ἐκάστῳ μέρει κατέταξαν τοὺς κώδικας ἀλφαβητικῶς ἐπιγράφαντες ἕκαστον κώδικα κατὰ τὸν συγγραφέα ἢ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ, προκειμένου δὲ περὶ πολυμιγῶν κωδίκων κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως ἢ τὸ περιεχόμενον συνήθως τοῦ πρώτου ἔργου. Οὕτω π. χ. ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 1 κώδιξ ἐπιγράφεται «1.—Ἀββᾶ Δωροθέου», περιέχει ὁμως ἐκτὸς τῶν ἔργων τοῦ Δωροθέου καὶ ἔργα τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, τοῦ Βασιλείου καὶ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου. Ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 2 κώδιξ ἐπιγράφεται «2.—Ἀββᾶ Δωροθέου», περιέχει ὁμως καὶ τὰς ἐρωταποκρίσεις τοῦ ἀββᾶ Βαρσανουφίου καὶ ὁ ὑπ' ἀριθ. 3 ἐπιγράφεται «3.—Ἀββᾶ Δωροθέου», περιέχει ὁμως ἐκτὸς τῶν λόγων τοῦ Δωροθέου τὸ Λαυσαϊκὸν καὶ τὴν πρᾶξιν καὶ τοὺς ἱστορικοὺς διαλόγους τοῦ Γρηγορίου Ρώμης οὕτως μάλιστα ὥστε ἐκ τῶν 224 φύλλων τοῦ κώδικος τὰ 66 περιέχουσι τοὺς λόγους τοῦ Δωροθέου (1—66), τὰ 87 τὴν Λαυσαϊκὴν ἱστορίαν (66—153) καὶ τὰ 71 (158—224) τὴν πρᾶξιν καὶ τοὺς ἱστορικοὺς διαλόγους τοῦ πάπα Γρηγορίου.

Τοῦ ὅλου καταλόγου προτάσσουσιν οἱ συγγραφεῖς πρόλογον (I—III) ἐν ᾧ ἐξαίρουσιν ἰδίᾳ τὴν ἀξίαν τοῦ ἁγίου Ὄρους καὶ ἐπιτάσσουσιν ἐννέα λεπτομερεῖς ἀλφαβητικὸς πίνακας (241—276), ἧτοι α') Ὀνομάτων καὶ πραγμάτων (σ. 241—267), β') Γραφῶν κωδίκων

(σ. 268—270), γ') Κτητόρων κωδίκων (σ. 270—271), δ') Ἀφιερωτῶν κωδίκων (σ. 272), ε') Κωδίκων ἔχοντων εἰκόνας (σ. 272), στ') Κωδίκων περιεχόντων σημειώματα (σ. 263), ζ') Παλιμψηστων κωδίκων (σ. 273) η') κωδίκων χρονολογημένων (σ. 273—274) καὶ θ') Μελογράφων τῶν μουσικῶν κωδίκων (σ. 273—275).

Ὡς γνωστὸν ὑπάρχουσι διάφοροι μέθοδοι καταρτισμοῦ καταλόγων χειρογράφων. Ἡ μέθοδος, ἣν ἠκολούθησαν οἱ συγγραφεῖς τοῦ παρόντος καταλόγου παρουσιάζει, ὡς νομίζω τοῦλάχιστον, τὰς ἐξῆς δύο ἑλλείψεις 1) Ἡ διαίρεσις τοῦ καταλόγου εἰς τρία μέρη εἶνε στενωτέρα τοῦ δέοντος. Ἡ εἰς περισσότερα τμήματα διαίρεσις τοῦ καταλόγου θὰ παρεῖχε, κατὰ τὴν γνώμην μου, εὐκολωτέραν τὴν κατάταξιν τῶν κωδίκων καὶ τὴν χρῆσιν καὶ μελέτην τοῦ καταλόγου 2) Αἱ προτάσσόμενα ἐκάστου χειρογράφου ἐπιγραφαὶ ἐπιφέρουσι σύγχυσιν ἀντὶ εὐκολίας προκειμένου περὶ πολυμιγῶν κωδίκων καὶ ἐπομένως ἠδύνατο νὰ παραλειφθῶσιν. Ἐλλιπὴς δύναται γὰρ χαρακτηρισθῆ, ὡς νομίζω, καὶ ὁ πρόλογος ἐν τῷ ὀποίῳ ἀνέμενέ τις εἰδήσεις τινὰς περὶ τῆς βιβλιοθήκης καὶ τῶν κωδίκων τοῦ Βατοπεδίου, τῶν προτέρων ἐργασιῶν πρὸς κατάταξιν αὐτῶν, τῶν γνωστῶν ἤδη χειρογράφων καταλόγων καὶ τῆς σχέσεως τῆς συνεργασίας ἐν τῷ προκειμένῳ καταλόγῳ τῶν δύο συγγραφέων, τοῦ μητροπολίτου πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρονίου καὶ τοῦ Γέροντος Ἀρκαδίου. Τοῦναντίον οἱ πίνακες ἔχουσι καταρτισθῆ μετὰ ἐπιμελείας καὶ προσοχῆς οὐ τῆς τυχούσης παρέχοντες ἄριστον βοήθημα εἰς τὸν θέλοντα νὰ μεταχειρισθῆ τὸν κατάλογον τοῦτον.

Ἡ περιγραφή τῶν καθ' ἕκαστον κωδίκων εἶνε ἀρίστη, σύμφωνος πρὸς τὰ τελευταῖα πορίσματα τῆς ἐπιστήμης. Μετὰ τῆς δυνατῆς συντομίας παρέχονται ὅλα τὰ ἀναγκαῖα στοιχεῖα οὕτως ὥστε δύναται τις ἐκ τοῦ ἡμετέρου καταλόγου νὰ λάβῃ σαφῆ καὶ πλήρη γνῶσιν τοῦ περιεχομένου ἐκάστου κώδικος. Ἐν τούτοις εἶνε ἐνταῦθα ἄξιον σημειώσεως ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Λάμπρου γενομένη περιγραφή κωδίκων τινῶν τοῦ Βατοπεδίου συγκρινομένη πρὸς τὴν περιγραφὴν τοῦ ἡμετέρου καταλόγου δεικνύει ἀρκούσας διαφορὰς. Οὕτω π. χ. ἡ περιγραφή τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 408 κώδικος τοῦ ἡμετέρου καταλόγου εἶνε διάφορος τῆς τοῦ Λάμπρου (ἐν ἀν. σ. 428), ἐν ᾧ δηλαδὴ ὁ ἡμέτερος κατάλογος τοὺς λόγους τοῦ Λέοντος ἀπὸ τοῦ δευτέρου καὶ ἐξῆς ἀναφέρει διὰ τοῦ «Τοῦ αὐτοῦ λόγος β'», «Τοῦ αὐτοῦ λόγος γ'» καὶ ἐξῆς, ὁ Λάμπρος ἀναφέρει διὰ τῶν «Λέοντος ἐν Χριστῷ τῷ δι' ἀναστάσεως κόσμον ἀφθαρτήσαντι βασιλέως λόγος εἰς κ. λ.», «Λέοντος ἐν Χριστῷ

βασιλεὶ αἰωνίῳ βασιλέως λόγος ὅτε κ. λ. κ. Ποῖαι αἱ ἐν τῷ κώδικι ἐπιγραφαὶ δὲν δυνάμεθα ἀσφαλῶς ν' ἀποφανθῶμεν, ἀφοῦ δὲν ἔχομεν πρὸ ἡμῶν τὸν κώδικα, νὰ συμπεράνωμεν μόνον δυνάμεθα ὅτι αἱ ἐν τῷ κώδικι ἐπιγραφαὶ τῶν λόγων τοῦ Λέοντος εἶνε αἱ ὑπὸ τοῦ Λάμπρου ἀναφερόμεναι διότι, ὡς νομίζω, εὐκολώτερον ἐκ τούτων ἠδύναντο νὰ προέλθωσιν αἱ ἐπιγραφαὶ τοῦ ἡμετέρου καταλόγου ἢ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ ἡμετέρου καταλόγου αἱ τοῦ Λάμπρου. Ἐὰν τὸ πρᾶγμα ἔχη οὕτως, ἐὰν δηλαδὴ οἱ ἐκδοταὶ τοῦ ἡμετέρου καταλόγου μετέβαλον τὰς ἐπιγραφὰς τινων ἐν τοῖς κώδιξι περιεχομένων ἔργων, φρονῶ ὅτι καλλίτερον ἤθελεν εἶσθαι ἐὰν ἄφθινον τὰς ἐπιγραφὰς ὡς ἐν τοῖς κώδιξι εἶχον.

Ἀναμφιβόλως ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Βατοπεδίου, ὡς ἐκ τοῦ ἡμετέρου καταλόγου γίνεται δῆλον, περιέχει πολυτίμους κώδικας. Οἱ δώδεκα παλίμψιστοι, οἱ ἐξήκοντα καὶ εἰς, οἱ περιέχοντες εἰκόνας, ὧν τινὲς ἄξιοι λόγου καὶ προσοχῆς, οἱ δέκα ἑννέα, οἱ περιέχοντες ἱστορικὰ σημειώματα, οἱ τέσσαρες τοῦ Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ ὁ εἰς τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου καὶ τῆς Εἰρήνης εἶνε ἄξιοι πολλῆς προσοχῆς καὶ ἐρεῦνης. Οἱ πολῦτιμοι κώδικες, οἱ περιέχοντες τὴν Παλαιὰν Διαθήκην καὶ μάλιστα οἱ τοῦ δεκάτου, ἑνδεκάτου καὶ δωδεκάτου αἰῶνος, οἱ κώδικες οἱ περιέχοντες τὰ Εὐαγγέλια καὶ μάλιστα ὁ τοῦ δεκάτου καὶ οἱ τοῦ ἑνδεκάτου καὶ δωδεκάτου αἰῶνος καὶ πλείστοι κώδικες περιέχοντες ἀνέκδοτα ἔργα θὰ προσελκύσωσιν ἀναμφιβόλως τὴν προσοχὴν τῶν ἐιδικῶν, οἵτινες ἄφθινον θὰ εὗρωσι τὸ ὕλικόν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Βατοπεδίου. Ἐπαινος λοιπὸν καὶ εὐγνωμοσύνη ὀφείλεται εἰς τοὺς συντάκτας τοῦ παρόντος καταλόγου, οἵτινες μὴ φεισθέντες κόπων καὶ ἐξόδων κατέστησαν τῇ ἐπιστήμῃ προσιτὸν τὸ πολῦτιμον περιεχόμενον τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βατοπεδίου. Ἔργασθέντες φιλοπόνως καὶ εὐσυνειδήτως παρέσχον ἡμῖν κατάλογον πμῶντα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην. Ἐνθερμοὶ ζηλωταὶ τῆς πατρῴας ἡμῶν κληρονομίας καὶ ἐρευνηταὶ ἀκαταπόνητοι προσέθησαν εἰς τὰς πολλὰς αὐτῶν ἐπιστημονικὰς ἐργασίας καὶ τὴν παροῦσαν καὶ ὑπεσχέθησαν ἡμῖν ἐν τῷ προλόγῳ ταύτης ὅτι καὶ τῶν λοιπῶν κωδίκων τοῦ ἁγίου Ὄρους, τῶν μὴ περιληφθέντων ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Λάμπρου, θέλουσι παράσχει ἡμῖν προσεχῶς κατάλογον. Εὐχόμενοι τὴν προσεχῆ ἐκδοσὴν τοῦ νέου καταλόγου συγχαίρομεν ἐγκαρδίως τοὺς συγγραφεῖς τοῦ παρόντος πολυτίμου καταλόγου.

**II. Τρεμπέλα, Ἡ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ, Μελέτη Ἀπολογη-
τικῆ.** Ἐν Ἀθήναις 1923 σελ. 62.

Περὶ τῆς ἀληθείας τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ, ἣτις εἶνε ἡ βάσις καὶ τὰ ἐπιστέγασμα τῆς ἀμωμήτου Χριστιανι-
κῆς θρησκείας, ἐγένετο, πάλαι τε καὶ νῦν, μακρὰ συζήτησις ἐξ ἀφορ-
μῆς τῶν ἐλευθεροφρονούντων καὶ ὑπερκριτικῶν. Βεβαίως ὁ πιστὸς
χριστιανὸς οὐδόλως ἀμφιβάλλει· δέχεται ἀδιστακτικῶς τὸ γεγονός τῆς
ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, ἣτις ἐνισχύει τὴν πίστιν, τὴν ἀγάπην καὶ
τὴν ἐλπίδα. Ἄνευ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου κενὸν εἶνε τὸ κήρυγμα
τοῦ Εὐαγγελίου· κενὴ ἡ πίστις· καί, τὸ φοβερώτατον, τὸ μυστήριον
τῆς θείας οἰκονομίας στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ψεύδους.

Ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἐγράφησαν ἀπολογητικῶς μελέται σύντο-
μοι ἐν τῇ «Ἀναπλάσει» ὑπὸ τοῦ Μιχ. Γαλανοῦ καὶ ἐν τῷ «Παν-
ταίνῳ» ὑπὸ τοῦ Γρηγ. Παπαμιχαήλ· ἐκτενέστερον δὲ καὶ ἐπιστημονι-
κῶς ὑπάρχει τοῦ Πρεβῶ κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ ὑπὸ τοῦ
ἀρχιμ. Μελετίου Σακελλαροπούλου (νῦν Μητροπολ. Μεσσηνίας)· Ἦδη
δὲ ὁ κ. Παν. Τρεμπέλας ἐδημοσίευσεν τὸ πρῶτον ἐν «Πανταίνῳ» τῆς
Ἀλεξανδρείας, ἀπὸ τοῦ ὁποῦ ἐγένετο ἀνατύπωσις περὶ τῆς Ἀναστά-
σεως τοῦ Χριστοῦ. Ὁ συγγραφεὺς εἶνε γνωστὸς ἐκ τῶν πολλῶν ἀπο-
λογητικῶν καὶ ἄλλων μελετῶν, τὰς ὁποίας δημοσιεύει ἐν τῷ περιοδικῷ
τῆς «Ζωῆς»· εἶνε δὲ ἐκ τῶν ὀλίγων ἐκκλησι. ρητόρων ἐν Ἑλλάδι, κη-
ρύττων εὐγλώττως καὶ ἀδαπάνως τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν Πάτριας καὶ
ἀλλαγῷ.

Ἡ προκειμένη μελέτη εἶνε σύντομος μὲν, ἀλλὰ περιεκτικῆ, σαφῆς,
ἐναργῆς καὶ πειστικῆ καὶ μὲ γλώσσαν ἀπλῆν. Ἐξετάζει τὰς ἱστορικὰς
μαρτυρίας περὶ τῆς Ἀναστάσεως ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀποστόλου
Παύλου, τοῦ ἄλλοτε ἀσπύονδου ἐχθροῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ ἐκ τῶν
μαρτυριῶν τῶν Εὐαγγελίων, τῶν ὁποίων «ἡ ἀπλότης εἶνε θυγάτηρ τῆς
καλῆς πίστεως», ὡς λέγει ὁ Godet. Ἐπειτα ἐρευνᾷ τὴν ἀξιοπιστίαν
τῶν μαρτύρων τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἀνασκευάζει συντόμως μὲν, ἀλλὰ
πειστικῶς τὰς ἀντιρρήσεις τῶν ὑπερκριτικῶν ἢ ἀσεβῶν, οἵτινες ἢ ἠρ-

1. Ἡ λαμπρὰ αὐτῆ μετάφρασις ἐγένετο πρὸ πολλῶν ἐτῶν τῇ πολυτίμῳ
συνεργασίᾳ τοῦ εὐσεβοῦς Γυμνασιάρχου Κωνσταντίνου Νεστορίδου ἐξ Ἰωαννί-
νων, ὡς δηλοῦται ἐν τῷ Προλόγῳ καὶ ἐκ τῆς δημοσιεύσεως πολλῶν κεφαλαίων
ὑπὸ τοῦ Νεστορίδου ἐν τῷ ἄλλοτε ἐν Ἀθήναις ἐκδιδομένῳ περιοδικῷ «Σω-
τήρ».

νήθησαν τὸ γεγονός τῆς Ἀναστάσεως, ἢ διαφόροις καὶ μὲ δῆθεν φυσικοῦς ἢ ψυχολογικοῦς τρόπους ἐξήτησαν νὰ ἐξηγήσουν αὐτό. Τὸ θαῦμα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ «ὑπερβαίνει τὰ στενὰ ὄρια τῆς ἀνθρωπίνης ἀντιλήψεως, ἀλλὰ δὲν προσκρούει οὔτε πρὸς τὸ λογικόν μας, οὔτε πρὸς τὰς ἠθικὰς καὶ αἰωνίας ἀρχάς, αἵτινες διέπουν τὴν ἠθικὴν ὑπόστασίν μας». Ἐν γένει τὸ βιβλίον τοῦ εὐσεβοῦς καὶ ἀκαταπονήτου κ. Παν. Τρεμπέλα εἶνε λίαν ὠφέλιμον καὶ καταληπτόν καὶ εἰς τοὺς ἀγεύστους τῶν φιλοσοφικῶν καὶ θεολογικῶν ζητημάτων καὶ ἐκζητήσεων.

† Ὁ Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως ΠΟΥΚΑΡΠΟΣ.

Γεωργίου Α. Σωτηρίου, Ὁ ναὸς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν Ἐφέσῳ. Ἀθήναι 1924. Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου τοῦ Ὑπουργείου Ἐκκλησιαστικῶν ἐτ. 1922 σελ. 115-228.

Ἡ μελέτη αὕτη τοῦ διακεκριμένου παρ' ἡμῖν ἀρχαιολόγου καὶ εἰδικώτερον περὶ τὴν βυζαντιακὴν ἀρχαιολογίαν ἀσχοληθέντος περιέχει τὰ πορίσματα τῶν ἀνασκαφῶν, αἵτινες ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Σωτηρίου διεξήχθησαν ἐντολῇ τῆς Κυβερνήσεως ἐπὶ τοῦ πλουσιωτάτου ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς σημασίας χωρίου τῆς Ἐφέσου, ὅπερ κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσιπενταετίαν προὔκάλεσε τὴν προσοχὴν τῶν Εὐρωπαίων καὶ ἰδίᾳ Αὐστριακῶν, οὔτινες ἀνέλαβον ἐκεῖ ἀνασκαφάς, ὧν τὸ ἀποτέλεσμα δὲν ἦτο πολὺ πλούσιον, καὶ τῶν ἐγγχωρίων χριστιανῶν, οὔτινες μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας κατ' ἔτος, μετὰ τὸ Πάσχα, ἐπεχείρουν πολυανθρώπους ἐκδρομάς, ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν σοφῶν καθηγητῶν καὶ ἄλλων φιλαρχαίων, ὅπως θαυμάσωσι τὰ μεγαλοπρεπῆ λείψανα τῆς γεραρᾶς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, τῆς τε εἰδωλολατρικῆς καὶ τῆς Χριστιανικῆς, ὑπεράνω τῶν ὁποίων περιόπταντο τὰ ὀνόματα τῆς «Μεγάλης τῶν Ἐφεσίων Ἀρτέμιδος», τοῦ θείου ἀποστόλου Παύλου, τοῦ ὑψηγόρου θεολόγου Ἰωάννου. Ἐγκατασταθεῖσα ἐπὶ βραχὺ εἰς τὰ οἰκεία τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐδάφη ἢ Ἑλλάς, ἀμέσως ἐπελήφθη τοῦ διαφωτισμοῦ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς τέχνης διὰ τῆς μελέτης τῶν ὑπολειφθέντων ἔρειπίων τοῦ παλαιότερου ἑλληνικοῦ βίου, ἀνατεθείσης τῆς ἐργασίας ταύτης εἰς τοὺς καλλίστους ἡμῶν ἀρχαιολόγους κ. κ. Γ. Κουρουσιώτην, Γ. Οἰκονόμου καὶ Γ. Σωτηρίου, ὧν ὁ μὲν πρῶτος διηύθυνε τὰς ἀνασκαφάς εἰς τὸ τμήμα τοῦ Περγάμου, ὁ δὲ δεύτερος εἰς τὰς Κλαζομενάς καὶ ὁ κ. Σωτηρίου εἰς τὴν Ἐφεσον.

Τὰ πορίσματα τοῦ ἔργου αὐτοῦ ὁ κ. Σωτηρίου ἐξέθετο εἰς τὴν

πλουσιωτάτην ἔκδοσιν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν. Ἐν τῇ μελέτῃ αὐτοῦ πρῶτον παρέχει τὰς μαρτυρίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν περὶ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ τόπου τῆς ταφῆς τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ ἰδιαιτέρως περὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ, ἐπιμελῶς περισυλλέξας αὐτὰς καὶ πλουτίσας διὰ κριτικῶν παρατηρήσεων. Εἰς ἕτερον κεφάλαιον ἐκτίθενται τὰ κατὰ τὴν κτίσιν καὶ τὰς τύχας τοῦ ναοῦ τοῦ Θεολόγου, ἐξ ὧν ἀπαρτίζει ὁ κ. Σ. σύντομον ἱστορίαν τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ μετ' αὐτοῦ συνδεδεμένου τάφου τοῦ ἁγ. Ἰωάννου (σελ. 115 - 134). Τὸ κυριώτατον μέρος τῆς μελέτης ἀποτελοῦσιν αὐταὶ αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ Μνημείου τῆς Ἐφέσου καὶ ἡ περιγραφή τῶν διαφόρων κατ' αὐτὰς εὐρημάτων. Ὁ ναὸς ἀπεδείχθη ὅτι ἦτο Βασιλική, ἔχουσα τὸν τύπον ἐλευθέρου Σταυροῦ, μετὰ πέντε τρούλλων κατὰ τοὺς ἄξονας αὐτοῦ. Εἰς τὸ κεντρικὸν μέρος τοῦ ναοῦ ἀνεκαλύφθη τὸ Μαυσολεῖον τοῦ ἁγ. Ἰωάννου, εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁποίου ἀνευρέθη «βόθρος», ὅστις καὶ εἶνε ὁ ἀρχικὸς «τόπος» τῆς ταφῆς καί, κατὰ τὰς παραδόσεις, τῆς μεταστάσεως τοῦ Ἐθαγγελιστοῦ - Ἀποστόλου. Ἐκ τῶν ἀνασκαφέντων εὐρημάτων ὁ Σ. περιγράφει τὰ *γλυπτὰ διακοσμητικὰ μέλη*, προϊόντα τῆς γλυπτικῆς τέχνης τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ (θωράκια, ἐπιστύλια, φατνώματα), τὰ *μωσαϊκὰ* καὶ τὰς *τοιχογραφίας*, *μετάλλινα σκεύη*, *πήλινα ἀγγεῖα* μετὰ ἐγχαράκτου ἢ γραπτοῦ διακόσμου, μαρτυροῦντα τέχνην κεραμικὴν προσκεκολλημένην εἰς τὰ παλαιὰ πρότυπα καὶ μὴ ἀκολουθήσασαν τὴν ἀλμάτικὴν καὶ λαμπρὰν ἐξέλιξιν τῆς Ἀνατολικῆς (ἐν Συρίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ) τέχνης. Καὶ τῆς ὑελουργίας ἱκανὰ προϊόντα ἀνευρέθησαν ἐξ ἀπλῆς ἢ ἐξωγραφημένης ὑάλου (κανθῆλαι, δοχεῖα, φιαλίδια κ.τ.λ.). *Ἐπιγραφικὸν ὕλικόν* ἀνευρέθη σχετικῶς ὀλίγον κυρίως ἐπὶ λίθων καὶ πλίνθων παλαιότερων, χρησιμοπονηθέντων ὑπὸ τῶν οἰκοδόμων ὡς οἰκοδομήσιμον ὕλικόν. Τὰ ἀνευρεθέντα ὀλίγα νομίσματα ἀναφέρονται εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν περίοδον, ἐν εἶνε σελδσουκικὸν (1375) καὶ ἐν πιθανῶς βενετικὸν τῆς Κύπρου. Εἰς τρίτον κεφάλαιον ὁ κ. Σ. παρέχει εἰς ἡμᾶς λεπτομερῆ σύγκρισιν τοῦ Μνημείου τῆς Ἐφέσου πρὸς τὸν ναὸν τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων τῆς Κπόλεως, πρὸς ὃν μεγίστην εἶχεν ὁμοιότητα ὁ ναὸς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, καὶ πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ ὁποίου παρέχεται πλούσιον σήμερον ὕλικόν εἰς τὰς μέχρι τοῦδε προσπαθείας τῶν βυζαντινολόγων ἀρχαιολόγων. Τὴν ὥραίαν μελέτην τοῦ ὁ κ. Σ. συμπληροῖ διὰ βραχέος ἐπιμέτρου περὶ τῆς *Καταγωγῆς τῆς Σταυρικῆς μετὰ πέντε τρούλλων Βασιλικῆς*. Τὸ ὅλον ἔργον πλουτίζεται διὰ

μεγάλου σχεδίου κατόψεως τοῦ ναοῦ τοῦ Θεολόγου καὶ διὰ πολυπληθῶν ἐν τῷ κειμένῳ ἑλαιοκρίδων ἢ καὶ μικροτέρων εἰκόνων τῶν ἀνασκαπτομένων μερῶν καὶ εὐρημάτων. Ἐπικαίρως δὲ ἀποδίδεται δίκαιος φόρος εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν ἐθνομάρτυρα Μητροπολίτην Σμύρνης αἰοίδιμον Χρυσόστομον, διὰ τῆς ἀφιέρωσης τοῦ ἔργου τούτου εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ, ὅστις, πλὴν ἄλλων, καὶ τοῦ πατρῶου ἀρχαιολογικοῦ πλούτου διάθετος θαυμαστής καὶ προστάτης δι' ὅλου τοῦ βίου αὐτοῦ ἀπεδείχθη.

ΑΔ. Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ἄδαμ. Ν. Διαμαντοπούλου, Καθηγητοῦ, Ἀπόπειραι πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν κατὰ τὸν 15' αἰῶνα. Ἱστορικὴ μελέτη, Ἀθήναι 1924, σελ. 75.

Συνεχίζων τὰς ἱστορικὰς αὐτοῦ μελέτας ἐπὶ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας ὁ σ. διὰ τῆς αὐτῆς εὐσυνειδήτου κριτικῆς ἐρεύνης τῶν πηγῶν παρέσχεν ἐν τῷ ἔργῳ του τούτῳ εἰς τὴν ἑλληνικὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην τὴν πληρεστάτην μέχρι τοῦδε καὶ μᾶλλον ἀμερόληπτον ἐκθεσὶν τῶν περὶ ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς συνεννοήσεων, αἵτινες ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 15' αἰῶνος κατέληξαν εἰς τὴν ἀτυχεστάτην ψευδένωσιν τῆς Φλωρεντίας (1439). Τὸ ὑπάρχον ὕλικόν μέχρι πρὸ πεντηκονταετίας ἢ μονομερῶς ἐχρησιμοποιεῖτο, ἢ ἄνευ τῆς ἀπαιτουμένης κριτικῆς. Ἐκτοτε ὅμως (ἀπὸ τοῦ 1870) τὸ ὕλικόν τοῦτο ἐπλουτίσθη ἱκανῶς καὶ δικαιολογεῖται σήμερον πληρέστατα ἢ ἀναθεώρησις τῶν ἱστορικῶν συμπερασμάτων, ἅτινα, ὡς τὰ πολλὰ, ἀπέβαινον εἰς βάρος τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἐν τῷ α' μέρει ὁ σ. ἀποκαθιστᾷ τὴν ἀλήθειαν περὶ δῆθεν ἐπισήμου πρεσβείας ἐκ Βυζαντίου ἐξ ἐπισκόπων, ἧς προέτεινε τὴν ἄνευ ὄρων ὑποταγὴν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Ρώμην ἐν τῇ ἐν Κωνσταντία μεγάλῃ συνόδῳ (1414—1418). Ἐν τῷ β' ἐκτίθενται αἱ συνεννοήσεις περὶ ἐνώσεως μετὰ τοῦ πάπα Μαρτίνου Ε' (1417—1431) καὶ ἐν τῷ γ' αἱ πολύπλοκοι καὶ περίεργοι καὶ πολὺ τὸ ἐνδιαφέρον προκαλοῦσαι συνεννοήσεις τῶν ἐν Βυζαντίῳ μετὰ τοῦ πάπα Εὐγενίου Δ' (1431—1447) καὶ συγχρόνως μετὰ τῆς ἐν Βασιλείᾳ μεταρρυθμιστικῆς συνόδου (1431—1442). Ἡ διήγησις εἶνε διαφωτιστικὴ τῶν κυριωτάτων προσώπων, ἅτινα μετέσχον τῶν συνεννοήσεων. Ὁ σ. ἀφίγει τὰ πράγματα νὰ λαλῶσιν ἀφ' ἑαυτῶν, κηδόμενος δὲ τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας δὲν φείδεται τῶν προσώπων, τῶν ἀναξίων φειδοῦς. Πόσον δὲ ἀναγκαῖον εἶνε

τοῦτο καὶ σήμερον ἔτι, ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἄς συναντῶμεν καὶ νῦν ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ ἐπιστημονικῷ τύπῳ ἀνακριθειῶν. Οὕτω π.χ. ὁ γνωστός ἐκ πλείστων αὐτοῦ συγγραφῶν κ. Α. Palmieri, μνημονεύων ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ τῆς «Revue d'Histoire Ecclésiastique» τῆς ἐκδόσεως τῆς «Θεολογίας» καὶ βιβλιογραφῶν, σὺν ἄλλοις, καὶ τὴν μελέτην ταύτην τοῦ κ. Διαμαντοπούλου μεταξὺ τῶν ἐν τῷ ἡμετέρῳ περιοδικῷ δημοσιευομένων «études de valeur», ἐπάγεται: «ὁ Α. Ν. Διαμαντόπουλος προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ ἀπὸ ἱστορικῆς ἐπόψεως, ὅτι τὰ διατάγματα τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου δὲν ἐξουσιοδοτοῦσι τὴν Ἁγίαν Ἐδραν νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς ἐπὶ τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν» (τ. XX, 1, 1924, σ. 169). Ταῦτα γράφει ὁ κ. Palmieri, ἐνῶ ἐν τῇ ὑπ' ὄψει μελέτῃ τοῦ κ. Δ. οὐδὲ μία κἂν λέξις ὑπάρχει περὶ τῶν «διαταγμάτων» τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου, ἀφοῦ οὐδεὶς λόγος περὶ τῆς συνόδου ταύτης γίνεται. Ἄλλὰ καὶ ἐν τῇ περὶ τῆς συνόδου ταύτης γνωστῇ μονογραφίᾳ τοῦ κ. Δ., τῇ δημοσιευθείσῃ πρὸ εἰκοσιπενταετίας, οὐδὲν ἐπ' ἴσης τοιοῦτο λέγεται, ὅποῖον ἀναγράφει ὁ κ. Ρ.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΝΑ

Σ. Θ. Λάσκαρι, Ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ ἐπόψεως δημοσίου δικαίου. Ἀθῆναι 1924, σελ. 40.

Διὰ τῆς ἐπὶ ἐπισήμων συνθηκῶν καὶ ἐγγράφων καὶ ἄλλων ἐγκύρων πηγῶν στηριζομένης μελέτης ταύτης, ἥτις καὶ γαλλιστὶ πρὸ διετίας ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ «Revue historique» τῶν Παρισίων, ὁ σ., Γραμματεὺς ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Ἐξωτερικῶν, ἐξετάζει τὴν νῦν νομικὴν θέσιν τῶν ἐν Ἑλλάδι ὁπαδῶν τοῦ δυτικοῦ δόγματος, πρὸς τελειοτέραν δὲ διαφώτισιν αὐτῆς ἀνατρέχει εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τοῦ Κατολισμοῦ ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς χώραις ἀπὸ τῆς δ' σταυροφορίας μέχρι τῆς ἀνακηρύξεως τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, ἐν δὲ τοῖς Ἴονις νήσοις καὶ μέχρι τοῦ 1864. Ἐκ τῆς ὅλης σαφοῦς ἐκθέσεως τῶν τυχῶν τοῦ Κατολισμοῦ ἐν Ἑλλάδι ἐξάγεται τοῦτο τὸ ἀναμφισβήτητον: ὅτι παρὰ πᾶσαν τὴν αὐταρχικὴν ἐν ἀρχῇ συμπεριφορὰν τῶν καταλαβόντων τὰς ἑλληνικὰς τοῦ Βυζαντινοῦ χώρας κατολικῶν, σφετερισθέντων τοὺς ὀρθοδόξους ναοὺς καὶ τὰς περιουσίας αὐτῶν, ὑπῆρξαν καὶ τρεῖς ἢ τέσσαρες εὐγενεῖς καὶ μετριοπαθεῖς ἐπισκοποὶ τῆς Ρώμης, οἵτινες εἴτε ἐκάκισαν τὰς πιέσεις καὶ τὰς καταχρήσεις ταύτας, εἴτε καὶ ἀποκατέστησαν ἐλευθεριωτέρας τὰς σχέσεις πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους τῆς Ἑλλάδος κατοίκους. Ἡ δὲ ἐπὶ μακρὸν δεσπύσασα

ἐν Ἐπιγνήσῳ ~~Ενεστία προήγαγε τὴν ἀνεξιδροσκαίαν αὐτῆς μέχρις ἀπαγορεύσεως τοῦ ρωμαϊκοῦ προσηλυτισμοῦ.~~ Τὸ αὐτὸ ἐπραξε καὶ ἡ δημοκρατικὴ καὶ ἡ αὐτοκρατορικὴ τοῦ Ναπολέοντος Α΄ Γαλλία. Τουναντίον, ἡ Γαλλία τῶν Ὁρλεανιδῶν παρὰ πᾶσαν τὴν ἔλλειψιν ἀληθοῦς ἀνεξιδροσκαίας ἐν τῇ Εὐρώπῃ τοῦ 1830 ἐπέμεινε κατὰ τὴν ἀνακήρυσιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὸν ἐν Ἑλλάδι Κατολισμὸν προνόμια, οἷα διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ 1στ' αἰῶνος ἀπόκλειστικῆς προστασίας αὐτῆς ἐν τῇ μουσουλμανικῇ Ἀνατολῇ εἶχεν ἐξασφαλίσαι εἰς τοὺς ἐν Τουρκίᾳ ζῶντας ὀπαδοὺς τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ταῦτα, παρὰ πᾶσαν τὴν θρησκευτικὴν ἀνεξαρτησίαν, ἦν ἀνεγνώρισαν ἀπὸ τοῦ πρώτου τῆς Ἐπαναστάσεως ἔτους αἱ Ἑλληνικαὶ Ἐθνοσυνελεύσεις. Ἡ σημερινὴ νομικὴ θέσις τοῦ Κατολισμοῦ ἐν τῇ νῦν δημοκρατικῇ μάλιστα Ἑλλάδι, πάντως πρέπει ἐν πολλοῖς ν' ἀναθεωρηθῆ καὶ καθορισθῆ σαφέστερον, δικαιότερον, νομιμώτερον, κατὰ τρόπον δηλ. σώζοντα τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας, εἴτε διὰ μέτρων ὑπαγορευομένων ὑπὸ τῶν διεθνῶν συνθηκῶν τῶν ρυθμιζουσῶν τὰ τῶν ξένων θρησκευμάτων, εἴτε, ὡς νομίζει ὁ σ., δι' ἰδίας συμβάσεως (Concordat) μετὰ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐδρας. Τὸ βιβλίον εἶνε ἀπὸ πάσης ἐπιόψεως ἀξιοσπούδαστον.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΝΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

Χρ. Γ. Παντελίδου, Ἄσμα τοῦ ἀπαγχονισμοῦ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου καὶ τῶν ἄλλων Μητροπολιτῶν κατὰ τὴν ἑπανάστασιν τοῦ 1821. Ἐν «Κυπριακοῖς Χρονικοῖς», ἔτος Β', τευχ. Γ' ἐν Λάρνακι 1924 σελ. 65-67.—Ὁ σ. ἀντέγραψε τὸ ἄσμα τοῦτο, σωθὲν κολοβόν, ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἱερᾶς μονῆς Κύκκου (Κύπρου), φρονεῖ δὲ ὅτι τοῦτο θὰ ἦτο ἐκτενέστατον.

Ε. Ι. Κ.

Ἰ. Ἀντ. Γ. Συκουερῆ, Ἀγία Θέκλα (Μονὴ) ἐν «Κυπριακοῖς Χρονικοῖς», ἔτος Β' τευχος Α', Β', ἐν Λάρνακι 1924 σελ. 30-35.—Ὁ σ. περιγράφει τὴν τοποθεσίαν τῆς ἐν Κύπρῳ μικρᾶς Μονῆς τῆς Ἀγίας Θέκλης καὶ ἀφηγεῖται τὴν ἱστορίαν αὐτῆς λαμβάνων ὑπ' ὄψιν σχετικὰς ἐπιγραφὰς καὶ μαρτυρίας ξένων.

Ε. Ι. Κ.

Δεων. Ι. Φιλιππίδου καθηγητοῦ, Ἡ χριστιανικὴ ἡλικία τῶν Κυκλάδων νήσων (ΕΦ 1924 τευχος ΣΕ—ΣΖ σελ. 78).—Ὁ συγγραφεὺς

ἀντιπροβαίνει διὰ πολλῶν καὶ ἀξιολόγων ἐπιχειρημάτων τὴν γνώμην τοῦ
 Α. Μηλιαράκη ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἀνεφάνη εἰς τὰς Κυκλάδας μετὰ
 τὸν Δ' αἰῶνα, ἀποδεικνύων ὅτι πολὺ πρὶν εἶχε διαδοθῆ. I. B.

Δημ. Γεωργιάδου (ἀρχιμ. πρ. καθηγητοῦ), Τὸ βάπτισμα τῶν αἰ-
 ρετικῶν (ΝΣ 1924 τευχ. ΙΣ' σ. 73).—Ἀντικειμενικὴ ἔκθεσις ἀπὸ
 ἱστορικῆς καὶ κανονικῆς ἀπόψεως ἀρχῆθεν μέχρι σήμερον τοῦ ἄνω
 ζητήματος. I. B.

Τ. Κανδηλώρου, ὁ ἀφορισμὸς τῶν ἁματωλῶν κατὰ τὸ 1805.
 (Μ. ἀρ. 36—1924 σ. 226).—Δημοσιεύεται τὸ ἐπὶ πατριάρχου Καλλι-
 νίκου ἐκδοθὲν ἀφοριστικὸν γράμμα κατὰ τῶν ἁματωλῶν καὶ κλεφτῶν.
 I. B.

Μεσσηνίας Μελετίου, Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τῶν Ἁγίων 40 μαρτύρων,
 Ἀθῆναι 1921, σελ. 112.—Ὁ Σεβ. συγγραφεὺς περιγράφει γλαφυρῶς
 τὴν ἀρχαίαν ταύτην καὶ ἱστορικὴν τῆς Λακεδαιμονίας Μονήν, ἐν ἣ
 καὶ ὁ ἴδιος τὴν μοναχικὴν ἔλαβε κουράν, δημοσιεύων διαφόρους ἐπι-
 γραφὰς καὶ πολλὰς πληροφορίας περὶ τε τῆς ἀρχικῆς ἐν τῷ σπηλαίῳ
 Μονῆς καὶ τῆς σημερινῆς, ὡς καὶ βιογραφικὰ τῶν διαφόρων Ἱγου-
 μένων καὶ μοναχῶν σημειώματα. I. B.

Γρηγορίου Δογοθέτου, ἱερέως, Τὰ Κυθηραϊκὰ Χρονικά. Ἔτος
 Α'. σελ. 337—364, ἐκδιδόμενα ὑπὸ Σπ. Στάθη. (Κυθηραϊκὴ Ἐπι-
 θεώρησις. Ἔτος Α' 1923.—Ὁ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ τὰς
 ἀρχὰς τοῦ 19ου ζήσας ἐν Κυθήροις ἱερεὺς οὗτος καταγράφει ἐν τῷ εἰρη-
 μένῳ μελετήματι τὰ χρονικά τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀπὸ τοῦ 1780—1817.
 Πολλὰ ἐκκλησιαστικὰ εἰδήσεις παρέχονται σχετικὰ σχεδὸν πάντοτε
 πρὸς τὰ Κύθηρα. E. I. K.

Ἰωάν. Ἀντ. Γ. Συκουτρῆ, Μοναστήρια ἐν Κύπρῳ. Ἐν «Κυπρια-
 κοῖς Χρονικοῖς», Ἔτος Β'. τευχ. Γ'. Ἐν Λάρνακι. 1924 σ. 79—85.
 Ὁ σ. γνωρίζει ἡμῖν εἰδήσεις περὶ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ χωρίου Ἀψιοῦ,
 διεξοδικώτερον δὲ διατρίβει περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν τῷ χωρίῳ Ἀμι-
 ροῦ παλαιᾶς Μονῆς Παναγίας τῆς Ἀμιροῦς. E. I. K.

Δ. Σωμερίτου, Ἡ ὄρκωμοσία εἰς τὴν ἱστορίαν. Ἐφημερίς «Ἐμ-
 πρὸς», 7 Μαΐου 1924.—Ὁ γράφων, λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς γενο-
 μένης ὄρκωμοσίας τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων κατὰ τὴν 1 Μαΐου, ἐρευ-
 νᾷ συντόμως τό τε ἱερὸν Εὐαγγέλιον καὶ τοὺς διασημοτέρους Πατέρας,
 εὗρισκει δ' ὅτι ἀπαγορεύεται ὁ ὄρκος ἀπολύτως. Ἐξηγῶν τὴν κα-

διέρωσιν τοῦ ὄρκου εἰς τὸν ὑπαλληλικὸν κόσμον ἀποφαίνεται ὅτι οὗτος εἰσήχθη ὑπὸ τῶν ἐκάστοτε Ἑγμονόνων καὶ Κυβερνητῶν, ἵνα διατηρῶσι διὰ τοῦ θρησκευτικοῦ κύρους τοὺς λαοὺς ὑποταγμένους.

Ε. Ι. Κ.

Σπ. Στάθης, «Κυθηραϊκὴ Ἐπιθεώρησις». Ἐτήσιον περιοδικόν, ἐκδιδόμενον κατὰ Σεπτέμβριον ἐκάστου ἔτους. Ἔτος Α'. 1923. Ἐν Ἀθήναις. Ἐνδιαφέρουσαι τὴν Ἐκκλησίαν σελίδες: 15—52, ἐν αἷς ἐκτίθενται τὰ τῆς πληρώσεως τῆς μητροπ. ἔδρας Κυθῆρων καὶ στατιστ. πληροφορίαι περὶ ναῶν καὶ ἡμερησίων, ἀπολογισμῶν αὐτῶν, ἱερῶν Μονῶν καὶ ἐν τέλει περὶ τοῦ ἐθίμου τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν ἐν τοῖς προαυλίοις τῶν ἱερῶν ναῶν. Ἐν σελίδι 220 ἀριθμοῦνται αἱ θρησκευτικαὶ τῆς νήσου Κυθῆρων πανηγύρεις. Ἐπίσης ἐν σελίσι 313—332 εὔρηται μελέτη περὶ Μεσαιωνικῶν μνημείων, ναῶν ἰδίᾳ, ἐν Κυθήροις, καὶ ἐν σελίσι 337—364 τὰ Κυθηραϊκὰ χρονικά μετὰ διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν εἰδήσεων τοῦ ἱερέως Γρηγορίου Λογοθέτου. Ε. Ι. Κ.

Χρυσοστόμου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν Μαξίμου Μαργουνίου (ΝΣ 1924 τεύχος ΙΒ' σ. 709).—Ὁ Μακ. περιγράφει διὰ μακρῶν τὰς προστριβάς δύο Ἱεραρχῶν ΙϚ' αἰῶνος ἐν Βενετίᾳ ἐχόντων τὰς διατριβάς ἐκ τῶν λογίων Ἑλλήνων τῆς ἐποχῆς τοῦ Φιλαδελφείας Γαβριὴλ τοῦ Σεβήρου καὶ Κυθῆρων Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου, αἵτινες καὶ τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν ἀπησχόλησαν. Ι. Β.

ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

Edgar Henneke, Neutestamentliche Apokryphen. Δευτέρα ἔκδοσις ἐπεξεργασμένη καὶ ἐπηξημένη (1923). Π. Ι. Μ.

Martin Dibelius, Der Hirt des Hermas (ἐν τῷ Handcommentar τοῦ Lietzmann 1923).—Εἶναι τὸ πρῶτον διεξοδικὸν ὑπόμνημα εἰς τὸ περίφημον βιβλίον τοῦ ἀποστολικοῦ ἐκείνου πατρός. Π. Ι. Μ.

Apokryphen und Pseudepigraphen des A. Testaments. Νεωτάτη ἔκδοσις τῆς γνωστῆς συλλογῆς τοῦ E. Kautzsch (Tübingen 1921), τῇ συμπράξει διαπρεπῶν εἰδικῶν θεολόγων. Π. Ι. Μ.

E. Kautzsch, Die Heilige Schrift des A. Testaments. Νεωτάτη ἔκδοσις (4) ἐπηξημένη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Bertholet (Tübingen 1921). Π. Ι. Μ.

Ἰωάν. Ἀντ. Γ. Σκουρτζῆ, Κυπριακὴ Ἀγιογραφία. Ἐν «Κυπριακοῖς Χρονικοῖς». Ἔτος Β' τεύχος Α', Β', ἐν Λάρνακι 1924 σελ.

47-59.— Διάφοροι πληροφορίες καὶ σκέψεις τοῦ σ. ἐν σχέσει πρὸς Κυρίους ἄγιους, παλαιούς τε καὶ νεωτέρους.

E. I. K.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

Γ. Α. Σωτηρίου. Μεσαιωνικά Μνημεῖα Κυθήρων (Κυθηραϊκὴ Ἐπιθεώρησις. Ἔτος Α' 1923 σ. 313—332. — Μετὰ χρονολογικὴν κατάταξιν αὐτῶν ὁ σ. ἀριθμεῖ καὶ περιγράφει συντόμως, παρέχων τὰ σχετικὰ διαγράμματα τῶν ναῶν Ἁγίου Θεοδώρου, ἁγίας Βαρβάρας, ἁγίου Πέτρου, ἁγίου Ἀνδρέου, ἁγίου Δημητρίου, ποιεῖται δὲ γενικώτερον λόγον περὶ πληθῆος ναϊδριῶν καὶ τοιχογραφιῶν εἰς τινὰ ἐξ αὐτῶν. Τὸ μᾶλέτημα κέκτηται ἀρχαιολογικὴν καὶ ἱστορικὴν ἀξίαν.

E. I. K.

«Δελτίον Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας».— Μετὰ χαρᾶς ὑπαντῶμεν τὸ πρὸ καιροῦ ἀναστεῖλαν τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ κάλλιστον Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογ. Ἐταιρείας. Διακοπὴν ἔλλειψει πόρων μετὰ εἰκοσαετῆ σταδιοδρομίαν, ἐπανεκδίδεται ὑπὸ τοῦ ἀνασταθέντος λαμπροῦ ἐπιστημονικοῦ σωματείου, τῆς διευθύνσεως αὐτοῦ ἀνατεθείσης εἰς τὸν Γεν. Γραμματέα τῆς Ἐταιρείας. Περιεχόμενα τοῦ τεύχους (Περίοδος Β', Τόμ. Α', τεύχη α' καὶ β', 1924): Γεώργιος Λαμπάκης ὑπὸ Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου, Σπαράγματα ἱστορημένου Εὐαγγελίου ὑπὸ Α. Ξυγοπούλου (μετ' εἰκόνων). Βυζαντινὰ ἀγγελία ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Παλαιᾶς Κορίνθου ὑπὸ Ἀλεξ. Φιλαδελφέως (μετ' εἰκόνων). Ἡ Μονὴ Ὁσίου Μελετίου καὶ ὁ μητροπ. Ἀθηνῶν Νικάνωρ ὑπὸ Κ. Κωνσταντοπούλου (μετ' εἰκόνων). Ἀνέκδοτοι Ἐγκύκλιοι καὶ ἔγγραφα μητροπόλεως Λαρίσσης ὑπὸ Κ. Ι. Δυοβουνιώτου. Καταστατικὸν τῆς Χριστ. Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας. Ἔργασια στερεώσεως βυζ. μνημείων κατὰ τὸ ἔτος 1923. Βυζαντινὸς ναὸς ἐν Καρπάθῳ.

Γ, π.

ΟΜΙΛΗΤΙΚΗ

Α. Κουϊμουτσοπούλου, Ἡ παρ' ἡμῖν Ἐκκλησιαστικὴ Ρητορεία. Ἐν Ἀθήναις. 1923. σελ. 57.— Ὁ σ. μετὰ προφανοῦς ἀγάπης καὶ ἐνδιαφέροντος πρὸς τὸ ἔργον τῆς Ἐκκλησίας μελετᾷ τὴν κατάστασιν τοῦ θείου κηρύγματος ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίᾳ. Διαβεβαιοῖ, ὅτι τὸ χριστιανικὸν πλήρωμα διψᾷ λόγον Θεοῦ· εὕρισκει τὰ στελέχη καὶ τὴν δρᾶσιν τῶν ἱεροκηρύκων μὴ ἀντίστοιχον πρὸς τὴν δίψαν ταύτην τοῦ λαοῦ· ὑποδεικνύει τρωτὰ διάφορα καὶ εἰσηγεῖται σκέψεις αὐτοῦ πρὸς θεραπείαν. Ρίξαν εὐστόχου ῥητορείας ὑπολαμβάνει τὴν πίστιν τοῦ ἱεροκήρυκος. Ὁ σ. ὁμολογεῖ ὅτι ἡ ὁμιλητικὴ δὲν ἐκαλλισργήθη μέχρι τοῦ

δε προσηκόντως ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ δὲν γίνεται δ' ἐν αὐτῇ καὶ ἡ προσήκουσα προπαρασκευῆ, μάλιστα ἀπὸ ἀπόψεως δακτύλου. Ὅμιλοι ἀκολουθῶν περιδιαφόρων ἱεροκηρύκων. Ὁ σ. ἀπαισιόδοξος ἀποβλέπων πρὸς τὴν ἐνεστῶσαν παρ' ἡμῖν κηρυγματικὴν κατάστασιν θεωρεῖ αὐτὴν ὡς «μὴ ἐπιτρέπουσαν νὰ ἐλιπίη τις εἰς ἀγαθὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν». Εἰ καὶ τὸ ἔργον, ὑπολείπεται πῶς κατὰ τὴν μεθοδικότητα. Εὐχαρίστως ὁμως βλέπομεν διατεπουμένας ἐν αὐτῷ καὶ πικρὰς ἀληθείας,

E. I. K.

Μητροπολίτου Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως Πολυκάρπου.
Ὅμιλοι ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ ἐγκαθιδρύσει. Ἐν Ἀθήναις. 1924.

E. I. K.

ΠΑΛΑΙΟΓΡΑΦΙΑ

Σπυρίδωνος Δαυριώτου, Ἀνεκδοτος Ἐκκλησ. ποίησις (ΓΠ 1924 τεύχ. 98 σ. 49). Ἐκ διαφόρων κωδίκων τοῦ Ἁγ. Ὁρους δημοσιεύσις ἀνεκδότων Κανόνων μετὰ σηματοφώνων ποιητῶν.

B. I.

Τοῦ αὐτοῦ, Ἐπιστολαὶ πρὸς τὴν Ἄρτης Νεοφύτου πρὸς τοὺς διαφόρους (ΓΠ. 1924 τεύχ. 70 σελ. 66). Δημοσιεύεται ἀνεκδοτος ἀλληλογραφία ἰδίως πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Μολδοβλαχίας.

I. B.

ΔΙΑΦΟΡΑ

Here and there among the Papyri (Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ μεταξὺ τῶν παπύρων) ὑπὸ *George Milligan*. *George H. Doran Co, New York* 180 σελ.—Ἀρίστη ἐκλαϊκευτικὴ μελέτη ἐπὶ τῶν παπύρων καὶ ἰδίᾳ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν Κ. Δ. Ὁ συγγραφεὺς, ἀποφύγων τὴν γνωστὴν ὀρολογίαν, ξένην πρὸς τοὺς ἀναγνώστας, δι' οὓς προορῖζει τὸ βιβλίον του, εἰσάγει ὡς θαυμαστῶς μὴ εἰδικοὺς ἀναγνώστας εἰς τὰ ἀληθῶς ἐκλυσιμὰ ζητήματα, ἅτινα προέκυψαν ἐκ τῆς πλουσίας ἀνακαλύψεως τῶν παπύρων.

A. A.

Confronting Young Men with the Living Christ (Ἀντιπαράβολὴ τῶν νέων πρὸς τὸν ζῶντα Χριστὸν) ὑπὸ *John R. Mott* 203 σελ. δολλ. 1.50.—Ὁ ἀρχηγὸς τῆς μεγάλης χριστιανικῆς κινήσεως τῆς παγκοσμίας Χριστιανικῆς Ἀδελφότητος τῶν νέων, τοῦ ὁποῦ ἡ μεγάλη προσωπικότης κατέχει διακεκριμένην θέσιν εἰς τὸν Χριστιανικὸν κόσμον (πρὸ τινος ἐπεσκέφθη καὶ τὰς Ἀθήνας), εἰς ὁκτὼ θαυμαστὰς διαλέξεις παρέχει ἀρίστους παραινέσεις τοῖς νέοις πρὸς καταρτισμὸν ἀρετίας χριστιανικῆς ζωῆς.

A. A.

Ἐν τῇ «Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft», τῇ ὑπὸ τοῦ διαπρεποῦς καθηγητοῦ τοῦ ἐν Ἰέννη πανεπιστημίου κ. Hans Lietzmann ἐκδοθεμένη, τὰ ἀκόλουθα ἀναγράφονται περὶ τῆς ἐκδόσεως τῆς «Θεολογίας» (1924-τεῦχ. 1-2 σελ. 159): «Ἐν Ἀθήναις ἐκδίδεται ἀπὸ τοῦ 1923 ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά τῆς Ἑλλάδος περιοδικὰ πολλαπλῶν ἀγαθῶν προξένου πρόφην καθηγητοῦ καὶ ἤδη Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου ἐπιστημονικὸν θεολογικὸν περιοδικὸν «Θεολογία». Ἐκδότης εἶναι ὁ καθηγητὴς Παπαμιχαήλ, τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου. Τὰ μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντα τεύχη περιέχουσι διατριβὰς περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος κατὰ διαφόρους ἐποχάς, ἔτι δὲ δύο πραγματείας περὶ τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ **Ἀμίλκα Ἀλιβιζάντου** καὶ περὶ τῶν ἀποπειρῶν πρὸς ἔνωσιν τοῦ ἱε' αἰῶνος τοῦ καθηγ. **Ἀδαμ. Διαμαντοπούλου**. Εἰς τὸν κύκλον τοῦ ἡμετέρου περιοδικοῦ ἐνήκουσιν αἱ ἔρευνοι τοῦ **Χερ. Παπαϊωάννου** περὶ τοῦ τέλους τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου, τοῦ † Α. Χ. περὶ τοῦ Ἀντίπα τοῦ Περγάμου (Ἄποκ. β' 12—13), τοῦ **Χρυσοστ. Παπαδοπούλου** περὶ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ μέχρι τῶν μέσων τοῦ Γ' αἰῶνος, τοῦ **Σωφρονίου** Ἀποκαλυπτικά. Εἰς ἕκαστον τεύχος ἐπισυνάπτεται κριτικὸν καὶ βιβλιογραφικὸν δελτίον, ὅπερ ἀσχολεῖται ἐπιμελῶς περὶ τὴν δυτικὴν γραμματείαν, δι' ἡμᾶς δὲ τυγχάνει ἰδιάζοντος διαφέροντος καθ' ὅσον ἀναφέρει τὴν εἰς ἡμᾶς ἄγνωστον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παραμένουσαν γραμματείαν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἰδίᾳ τῆς Ἑλλάδος. Μεταξὺ τῶν κριτικῶν τῆς Θεολογίας χαίρειζω καὶ τὸν διδάκτ. κ. Μπρατσιώτην, ὅστις, ἐλθὼν ἄλλοτε ἐν Ἰέννη εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὴν γερμανικὴν θεολογίαν, ἀποδεικνύει ἐν τοῖς ἐπιστημονικοῖς αὐτοῦ δημοσιεύμασι πόσον σοβαρῶς προσπαθεῖ ν' ἀναπτύξῃ περαιτέρω τὰ ἐν Γερμανίᾳ κτηθέντα ζῶπυρα. Μνημονεύω τὰς ἐργασίας του περὶ «Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ ὡς προφήτου» (Ἀθήνησι 1921), τῆς ὥραίας μελέτης του «περὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Ἀμ-Χαάρετς ἐν τοῖς εὐαγγελίοις» (αὐτόθι 1923) καὶ ἐνός ἐμπεριστατωμένου, νουνεχοῦς καὶ σοφοῦ ὑπομνήματος εἰς τὴν πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολὴν (αὐτόθι 1923). Εἶναι λίαν εὐχάριστον, ὅτι, παρὰ πᾶσαν δυσμένειαν τῶν καιρῶν ἡ ἐπιστημονικὴ θεολογία ἐν Νέᾳ Ἑλλάδι τόσοσιν γενναίως ἀγωνίζεται ἵνα ἐπιβληθῇ καὶ θὰ ἀνήκῃ ποτὲ οὐχὶ εἰς τοὺς ἀσημάντους τίτλους τιμῆς τοῦ Πατριάρχου (γράφει : Ἀρχιεπισκόπου) Χρυσοστόμου, ὅτι τόσοσιν ἰσχυρῶς ἐπέβαλε πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην τὴν πρωτοβουλίαν αὐτοῦ.